

ČLANKI IN RAZPRAVE

MADŽARSKI VIRI O ZGODOVINI PREKMURJA

(S posebnim poudarkom na dokumentih
arhiva zalske županije)

ENDRE GYMESI

Menim, da ni potrebno izgubljeni besede o stičiščih naše skupne zgodovine. Državne meje se skozi stoletja neprestano menjajo, zgodovinarji pa so marsikdaj v težkem položaju, ko skušajo obdelati zgodovino kakšnega kraja. Marsikdaj predstavljajo glavno oviro znanstveniku državne meje, saj mu zaprejo pot do najpomembnejših virov. Tam, kjer stojijo na obeh straneh sovražne politične sile, pride zgodovinar v nemogoč položaj. Na srečo se nam ni več potrebno ubadati s temi težavami. Med Slovenijo in županijo Zala vlada že več kot dve desetletji vzorno sodelovanje. Priče smo mnogim lepim skupnim rezultatom na področju gospodarstva, kulture in na mnogih drugih področjih. Menim, da smo prebrodili tudi težave na področju zgodovinskih raziskovanj. Kako bi namreč lahko obravnavali in pisali o zgodovini južnozalske cerkve, če ne bi poznali gradiva arhiva zagrebške škofije; ali pa o zgodovini Lendave, brez upoštevanja virov arhiva zalske županije?

Kako pomembna in aktualna je naša tematika, najbolj ponazarjajo tri, nedavno izšle edicije na Madžarskem, ki so specialno povezane z zgodovino te pokrajine. Knjiga Bele Tantalicsa govori o kulturnozgodovinskem razvoju Lendave; druga, ki obsega 700 strani, pa ponazarja sociološke aspekte Slovencev in Madžarov (Madžari in Slovenci. Skupno sodelovanje ob jugoslovanski meji. Odgovorni urednik György Verseggi. Izdala Državna biblioteka Maxim Gorkij iz Budimpešte.) Tretja knjiga je krajevnozgodovinski prikaz vasi Tornyszentmiklós. Preteklost te vasi je zelo povezana z zgodovino Lendave.

Tisti, ki se ukvarja z zgodovino pokrajine ob Muri, je v zelo težkem položaju. To enotno področje je bilo v srednjem veku razdeljeno med dve veliki zemljiški enoti: Medžimurje, ki je v srednjem veku pripadalo različnim zemljiškoposestnim družinam (Zrinjski) in na področju Lendave nastala zemljiška posest, ki je prvotno spadala pod rodbino Hahót-Bánffy, ko so ti izumrli, pod družino Nádasdy, še kasneje pa pod družino Esterházy.

Danes lahko zaradi sprememb državnih upravnih mej raziskovalec tega področja pride do virov in podatkov, ki ga zanimajo, na najrazličnejših mestih.

Kar se tiče Medžimurja, je zadeva mnogo lažja. Ta pokrajina je bila namreč pred letom

1918 samostojna državno upravna enota županije Zala. Tako lahko raziskovalec brska po dokaj enotnih materialih in virih. Ker pa cilj tega članka ni prikaz zgodovinskih virov Medžimurja, te raziskovalne problematike to pot ne bi načel.

Mnogo težji je položaj raziskovalcev Prekmurja. To področje nikoli ni bilo samostojna državno-upravna enota. Področje Dolnje Lendave in okolice je spadalo k županiji Zala, Murska Sobota z okolico pa k županiji Vas (Železna županija). Raziskovalec teh področij mora torej pregledati bogato fevdalno arhivsko gradivo obeh področij. Povrh tega še bolj zakomplicira nalogo dejstvo, da posamezni kraji niso vedno spadali k istim okrajem. Tu je na primer vas Pince, ki je upravno in zemljiško posestno vedno spadala k Dolini (villiacus judicatus), od 1536 do 1777 k okraju Kapornak, od 1777 k na »novo« ustanovljenemu okraju v Zalalövöju, od 1870 dalje k lendavskemu okraju, od 1880 do 1918 pa k okraju Letenye. Tako mora v določenih časovnih obdobjih raziskovalec krajevne zgodovine tega kraja pregledati arhivsko gradivo vseh teh okrajev. Tu je treba omeniti tudi žalostno dejstvo, da je madžarska javna uprava marsikdaj »širokogrudno« dala pod en klobuk Medžimurje in Prekmurje. Tudi to pomeni resne težave pri raziskovalnem delu.

Tudi glede razdelitve na cerkvene fare raziskovanje ni enostavno, saj so do ustanovitve škofije v Szombathelyu leta 1777 ta področja spadala pod dve cerkveni oblasti in sicer pod škofiji v Verszprému in v Zagrebu. Glede cerkvene zgodovine moramo torej pregledati zagrebški, veszprémski in szombathelyski škofijski arhiv. (Marljivejši raziskovalec lahko pregleda tudi škofijski cerkveni material v Györu, saj je do leta 1777 tudi ta imel določene interese in pravice na tem področju.)

Poleg težav pri razdelitvi področja na upravne in cerkvene oblasti moramo omeniti tudi jezikovne težave. Madžarski viri so bili do začetka 19. stoletja v glavnem zapisani v latinščini, in sicer v specialni srednjeveški »madžarski latinščini«. Tu bo v prvi vrsti delalo problem razreševanje kratic tudi raziskovalcem, poznavalcem klasične latinščine. Na primer: judium=judex nobilium (vaški sodnik), itd. Tujim raziskovalcem pomeni problem tudi branje dokumentov, pisanih v pra-

stari madžarščini. Viri iz rane madžarske zgodovine so vedno strogo razlikovali srbščino in hrvaščino, kar pa ne moremo trditi za hrvaščino in slovenščino. Marsikdaj je prišlo do pomote: madžarski uradnik, ki ne pozna slovanskih jezikov, marsikdaj zamenja slovenščino in hrvaščino. Raziskovalec mora biti pozoren tudi na to. Rad bi še poudaril, da se v zgodnjih virih marsikdaj pojavi izraz »vend« ali pa »tót« za slovanski narod, ki pa v danem obdobju ni imel negativnega ali žaljivega prizvoka, kot bi morda to nekdo iz poznejših razlag lahko sklepal.

Če se povrnemo k prikazu madžarskih virov: raziskovalci zgodovine Prekmurja morajo poleg jugoslovanskih virov pregledati in obiskati tudi arhive na Madžarskem, le tako lahko pridejo do tistih dokumentov, katere pri raziskavah potrebujejo. Razen že omenjenih županijskih arhivov iz zalske in železne županije ter cerkvenih in drugih zbirk, ima tudi Državni arhiv v Budimpešti zelo bogate vire, ki se nanašajo na razna področja Pomurja. Diplomatski oddelek Državnega arhiva hrani na primer najstarejše dokumente Madžarske (darilna pisma zemljiških posesti, prepise posesti, pravna zaščita itd.). Ravno tako lahko najdemo v Državnem arhivu Madžarske med drugim tudi dokumentacijo družine Bánffy, poleg tega pa tudi podatke največjega zemljiškega posestnika tega področja, družinski arhiv Esterházyjevih. V zvezi s tem zadnjim moramo omeniti, da ne smemo računati na celotno dokumentacijo, ker je družina prvotno prenesla na Madžarsko le pravno-zaščitne dokumente. Kljub temu lahko trdimo, da so dokumenti lendavske zemljiške posesti izredno bogati.

Dolnja Lendava ter večji del ozemlja lendavskega okraja sta bila pred letom 1918 sestavni del zalske županije. Tako je samoumevno, da se dokumenti, ki se nanašajo na to pokrajino, hranijo predvsem v zalskem županijskem arhivu v Zalaegerszegu. Predvsem bogati so dokumenti oblastniških organov ter upravnih organov županije, ki se nanašajo na celotno Prekmurje.

Prvi ohranjeni zapisnik seje sveta županije je iz leta 1555 in je najstarejši tovrstni dokument na Madžarskem. Ker so upravno vlogo v času fevdalizma mnogo širše pojmovali kot danes, lahko zgodovinar odkrije zelo pomembne podatke, ki se nanašajo na Prekmurje (npr. na področju statistike) ravno v teh zapisnikih. Delavci arhiva zalske županije so že naredili popis najpomembnejših zapisnikov ter registracijo vseh dokumentov iz teh časov ter so to v posebnem zvezku tudi izdali (Zalai Gyűjtemény 29. Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1555–1711. I. zv.) Tako je neprecenljiv vir podatkov s pomočjo imenskega in predmetnega kazala uporaben in dosegljiv tudi tistim, ki obvladajo madžar-

ščino (originalno besedilo je namreč večinoma latinsko in se zelo težko bere). Od teh ranih časov pa do leta 1849 lahko vseskozi najdemo v županijskem gradivu podatke, ki se nanašajo na področje današnje Slovenije. Jezik teh virov je večinoma latinski in madžarski, bolj redko nemški oziroma slovenski.

Posebej bi rad opozoril na skupino virov:

- popis plemenitašev
- popis prebivalstva v 18. in 19. stoletju
- podatki o zemljiških posestih in urbarjih
- sezname davčnih obveznikov.

Zelo pomembna je zakonodaja iz časa Marije Terezije, ki vsebuje celotno zemljiško-knjižno in drugo gradivo, davčni seznam iz 18. stoletja ter popis davčnih obveznikov med leti 1776–1874. Številne pomembne podatke vsebujejo tudi dokumenti, sodni akti ter pravo sodni zapisi. (Zapisi sodnih obravnav ter zapisi tožb so pomembni tudi zato, ker se kot dokazni dokumenti lahko večkrat sklicujejo na razne zgodnje dokumente oz. kopije dokumentov.)

Javna uprava in javna zakonodaja iz časa Jožefa II. iz županije Zala je v našem arhivu popolna in vsebuje marsikatero zanimivost Prekmurja.

Med zgodovinskimi viri po letu 1849 (iz t.i. kapitalizma) lahko v dokumentih županijske zakonodaje najdemo tudi izredno pomembne zapise in podatke.

Nekaj konkretnih primerov:

- c. kr. železnožupanijski dokumenti javnih oblasti, 1849–60
- dokumenti c. kr. sodišča iz Dolnje Lendave, 1850–61
- dokumenti c. kr. civilnega sodišča iz Dolnje Lendave, 1855–61.

Že prej sem omenil, da v gradivu okrajev Kapornak, Lövyö ter Letenye najdemo lahko tudi mnogo podatkov, ki se nanašajo na Prekmurje, moramo pa upoštevati, h kateremu okraju je omenjeni kraj v tistem času spadal.

Žal imamo o krajevni samoupravi le skromne podatke.

Raziskovalci zgodovine šolstva lahko uporabljajo dokumente županijskega šolskega nadzorništva (1869–1944), lahko raziskujejo pravilnike društev in zvez, kot je Alsólendvai Casino, zgodovinske zapise različnih dejavnosti itd. Raziskovalcem in zgodovinarjem je na razpolago izredno bogata zbirka pravilnikov različnih društev.

Raziskovalci agrarne zgodovine lahko prelistajo dokumente Okrajne gozdne uprave Lendave (1808–1923) ali dokumente beltinške zemljiške posesti v 18. stoletju.

Poleg dokumentov za cerkveno zgodovino imajo tudi že prej omenjeni županijski zapisniki sej pomembne cerkvene značilnosti. Na primer zapisniki iz obdobja 1755 in 1760 redno opisujejo borbe, ki jih je Padányi Biró Márton, škof iz Verszpréma, vodil z zagreb-

škimi kapitolom za ponovno pridobitev prekmurskih občin pod okrilje svoje škofije.

Tudi v dokumentih posameznih družin se skrivajo številni pomembni viri. Iz vsega povedanega sledi, da se nahaja v arhivu županije Zala, v prvi vrsti med osrednjim upravnim in pravnim gradivom, še ogromno neraziskanega, še ne obdelanega in za publiciranje zanimivega gradiva. Čeprav so že v preteklosti objavljali pomembne vire, npr. zbirko listin, ki je dosegljiva na Madžarskem, avtorjev Nagy-Véghelyi: Zbornik zalske županije ob mileniju (Zala Vármegyei Évkönyv a Millenniumra; Monografija Čakovca, delo Károlya Zrinyija (Zrinyi Károly Csáktornyai monográfija); Preteklost in sedanjost Lendave (Alsó-lendva múltja és jelene); Csaba Csapodi: Gospodarjenje Esterházyjevih veleposestev v 1. polovici 18. stoletja (Az Esterházyak alsó-lendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében); raziskovanja Józsefa Fáre in Ferenc Gönczija itd., ki se nanašajo na to področje ter pomenijo izredno bogato bazo podatkov, če odštejemo znano delo Jozsefa Holuba (Zgodovina zalske županije v srednjem veku), kakih posebnih zbirk podatkov nimamo. To lahko trdimo kljub temu, da sta n.pr. med izdajami Arhiva zalske županije izšli dve samostojni deli, ki obravnavata zgodovino Prekmurja: Zalai Gyűjtemény 7. Imre Szentmihályi: Etnografske značilnosti pokrajine Hetés in Lendave z okolico (Hetés és Len-

dvavidék néprajzi sajtósságai); Zalai Gyűjtemény 20. Edit Kerecsényi: Zgodovina in blagovna kultura Hrvatov ob Muri (A muramenti horvátok története és anyagi kultúrája).

V svojem kratkem prispevku nisem imel možnosti, da bi spregovoril o bogatih virih Železne županije, ki jih hranijo v Szombathelyu. Poudaril bi samo, da morajo raziskovalci v prvi vrsti upoštevati podatke centralnih organov Železne županije, kakor tudi dokumente bivšega murskosoboškega okraja od leta 1849 do leta 1920, oziroma sodnijske dokumente okrajnega sodišča iz takratne dobe. Prav tako, kakor zgodovinsko raziskovanje Lendave in okolice ni mogoče brez poznavanja gradiva zalske županije, ni mogoče niti raziskovanje zgodovine Murske Sobotne in okolice brez pregleda dokumentov arhiva Železne županije v Szombathelyu.

Zelo pomembno bi bilo torej sodelovanje zgodovinarjev dveh sosednjih dežel ter določitve skupnih raziskovalnih ciljev za odstranitev belih lis v raziskovanju. Skupaj bi morali obdelati vse podatke v raznih arhivih, ki se nanašajo na Prekmurje. Pri tem je realno misliti na izdajo skupnih krajevnih zgodovinskih monografij ali pa objavo arhivskega gradiva za določene kraje. Temu pomembnemu delu in raziskovalni dejavnosti Arhiv županije Zala daje na razpolago svoje bogato gradivo in umsko kapaciteto.

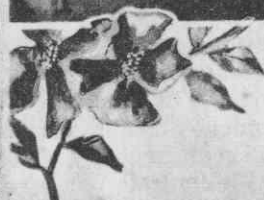
Kolodvár. — Vasuti. Indóház.

Pozdrav iz Murske Sobotne.

Vasuti Vendéglő és Szálló.

Gostilna pri Kolodváru.

Üdvözlét Muraszombatról.

Murska Sobota, odposlano 22. 5. 1920